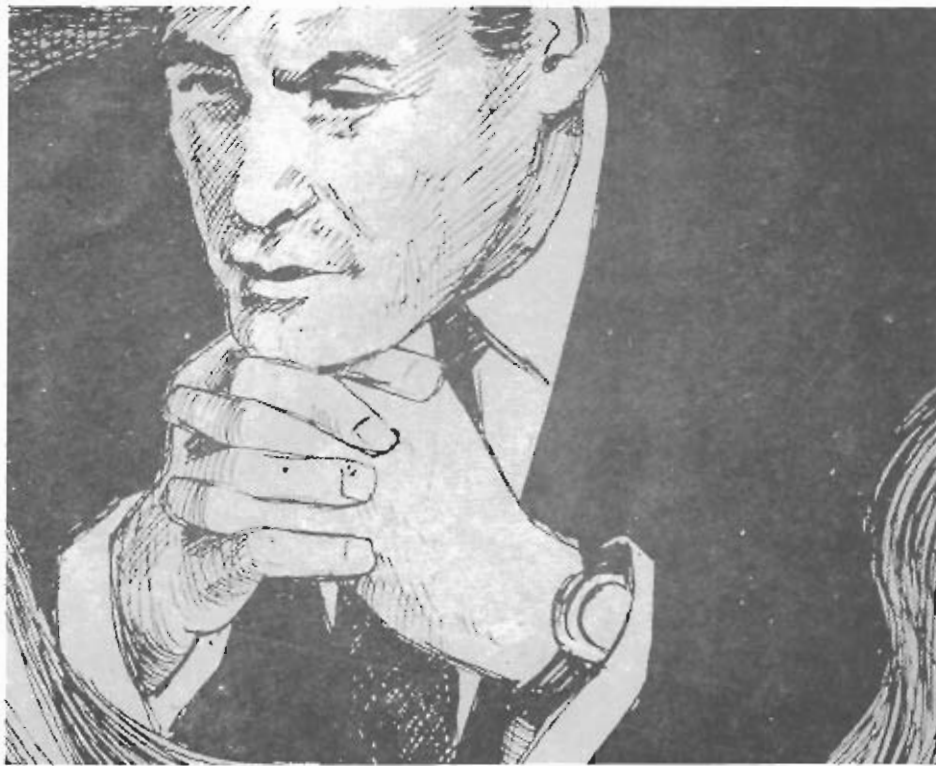

سایکولوجی زبانی

ROSHINBIRI NIWE No. 88 AUGHUT 1981

ناصر فتح
وہ کی گیاروہ

زیره کی شو توانا سدره تانی یانهی وهک
بینگه بشتنی نالوره به کافی زمان و لیکدانه وهو
کات و شوین ده گریته وه . هدر وه ها توانای
به جی هینانی شو فرماندهش ده گریته وه که
له گدل ژماره و به لایه کدا خستی مسهله ی
کرداری دا هلسو کهوت ده گدن .
دروست کردنی پیوه ندی به توانای بی کردنه وهو
شانه وه هیه که هستیان پی ده کرت
زیره کی به شیوه یه کی کرداری
زیروت بریتی به له واندی تا فیکردنه وه کافی
پینوت .
توانای مروف بو خوگونخاندن له گدل
ده ورو سدره که پی دا هلسو کهوتی
زیره کاندی ده وی . کافی شتیکی نوی
نه نویتین یا به شتیکی زانو وه نه به سینه وه
و له م کانه دا کاریکی زیره کانه مان کردوه
که کافی جزوه گو بخاندینگ بو پرو داره
تازه کان ده که بین نویش به شداره .
به مانایه کی تر نیمه هلسو کهوتی خومان
له گدل ده ورو به ردا ده گو بختین . به لام
تا فیکردنه وه کافی زیره کی نه مروف زیاتر بایدخ

به نيسبت مروّفهوه تهتوانين بليين
 زيرهكي له ههلسوكهوتى دا دهردهكهوى
 بهرامبهر خوگونجاندى و تا رادهيهك
 دهست بهسهر اكرتتى دهوروهر خهلك
 زيرهك يا نازيرهكن له زور لايهنهوه .
 ههنديك ميشكيكى باشيان ههيه بهلام كه
 كهلك له تواناي تهقلئى يان وهردهگرن بويه
 ميشكيان نارئيكه .

ههندئى كهس له بهكارهينانى بيردا
 زيرهكن بهلام له مامهلهى خهلك دا زيرهك
 نين . تهوش ههيه كه ههندئى كهس له
 لايهتيكدا زور زيرهكن بهلام له لايهتيكى
 تر دا وانين تهشى ياسا بشكيين خوى خراب
 بگرن يان نهتوانن خوئيان پو داهاتوو
 نامادهبكهن . گهشهكردنى تهواوى زيرهكى
 ههر له منالئى بهوه دهست پئدهكات .

پيش تهوهى منال فئيرى قسه بيت ،
 ههلسوكهوتى زيرهكانهى تا رادهيهكى زور
 له هى گيانهوهر دهچئى . تا تهو كاتهى
 كه ميك دهسهلات بهسهر زمان دا
 پهيدادهكات ، منال كه مي بيركردنهوى
 پهتى نشان دههات ، به شيوهيهكى

هه بههيشتا ناي زانين؟ زهحهتهه بتوانين
 گيانهوهر ويستان Animal Lovers بهوه
 ئيقناع بكهين كه دروست كردنى هيلانه له
 مهل داو ، ههلسوكهوتى شارندهوه له
 سموره داو دروست كردنى بهنداو له لايه
 سهگى دهرياره ، وه شارندهوهو
 كوكرندهوى خواردهمهنى له لايه
 سهگهوه ، نيشانهى زيرهكى نهبن -
 لهگهله تهوهشدا تهو گيانهوهرانهى دوور له
 گيانهوهرانى ترى هاوجور يان بهخيو
 دهكرين ، وه بهئى ناسينهوهيهكى ناشكرائى
 پئويستى داهاتوو ، تم ههلسوكهوتانه ههر
 نيشان دههه . تهگهر بو پئوانهى زيرهكى
 ههلسوكهوتى جهل كردنى دژوارى دابئين -
 تهو ههلسوكهوتى تيگهيشتنى ههلوئيست و
 داهينانى جهل و تهنجامدانى كارئيكى
 گونجاوى تئدايه - تهوا دهتوانين تهوه
 دههتهنجام بكهين كه زور بهى گيانهوهران
 زيرهكن . ههروهه تهتوانين بليين فلان
 گيانهوهر زيرهكهه له گيانهوهريكى ترى
 هاوجورى كاتئى بهكهيهكه تئيبئى يان
 دهكهين .

بهو زانيارى يانه دهههه كه له لايه منالئى
 تهمهنى قوتانجانهوه بهدهست هئزاون .
 پياوانى پيشه ئسته زياتر بايهخ به
 پئوسليسى گهشهكردنى زيرهكى دههه .
 منالئىك رهنگه تهو توانا تهقلئى بهى ههئى
 بتوانئى وهلامئى پرسيارى تاقىكردنهوه
 باوهكان بداتهوه كهچئى خوى
 بهشيويهك دهبئى ناتوانئى وهلام بداتهوه .
 بهكيكى تر لهوانهيه زور باش بيت له وهلام
 دانسهوه داو بئويهش زيرهك
 دهركهوى . تهنانهت هئواشى گهشهكردنى
 ماسولكهش تهشى وا له منالئىك بكات
 نهزان دهركهوى گهرچئى توانايهكى تهقلئى
 زور چاكى ههئى .

بوتهوهى چاكرت مهسهلهى پئناسه و
 پئوانى زيرهكى روون بكهينهوه بابهكورتى له
 گيانهوهر پروانين . ناخو شهههپازئى بو
 نمونه ، تهو توانا تهقلئى بهى ههيه بتوانئى
 قسههكات تهگهر ميكانيزمى دهنگى وهك
 مروئى هههويه ؟ يان porpise كه لهوه
 دهچئى تا رادهيهك به ئاسانئى پهيوههندئى
 زمانى به خهلكهوه بكات تواناي واى

سره تانی هه لوئیس هه ده سه نگیی ،
 Conceptualizes Situations به زوری
 به بی ی هه ل-هه له error - Triai
 (المحاولة والخطأ) هه لسه کوهت ده کات .
 دوا ی نه وه ی شاره زایی زمان گه شه ده کات
 په یوه ندی (هؤ-نه نجام) Cause and effect
 سر هه ل ده دات و هه لسه نگاندن
 Conceptualization C: بهره وام ده بی .
 نه گه ر منال کوسپی بیته ری وه ک نه بوونی
 شاره زایی خویندنه وه یا ناته واوی
 قسه کردن ، نه شی منال ، نه گه رچی له
 راستیدا بریکی باش توانای هه بی ،
 زیره گک دهر نه کوه ی . له تافی پیگه یشتن دا
 As adult سیفه تی جیا که ره وه ی پله یه کی
 به رزی زیره کی ، واته به کاره یانی ته جرید
 abstraction ، سر هه ل ده دات .

به کورتی زیره کی بریتی به له وانه ی
 تاقیکردنه وه کانی زیره کی ده یان ییوت ،
 توانای حمل کردنی پرشیار ، توانای
 تیگه یشتن وه توانای بیرکردنه وه ی په تی .
 زیره کی کوی هه موو شاره زایی به کانی
 قیربوونی All the learning experiences
 تاکه (فرد) . نه شی به شیوه به کی گشتی
 بلین بریتی به له توانای به ده ست هینانی
 زانیاری تازه ، توانای سوودوه رگرتن له
 شاره زایی وه توانای خوگونجاندن له گه ل
 هه لوئستی تازه دا .

**تاقیکردنه وه ی زیره کی نه وه کارانه
 کارله زیره کی نه کن**

ده روون زان بایه خ به گه شه کردنی
 توانا کانی تاکه ده دات Individual
 Abilities تاقیکردنه وه میژویه کی درژی
 هه به ، له سالانی ۲۲۰۰ پیش زابین
 دهستی پی کردوه ، واته هه قده سه ده
 پیش کونغو شیبوس . له ۱۱۱۵ پ . ز چان
 دیناستی Chan Dynasty هندی

تاقیکردنه وه ی سره تانی له سر هندی
 لی هاتوونی Skills وه گک لی خو رینی
 نه سپ و یاری کردن کرد . ته نانه ت هه ولی
 دا وه نه وه کسانه هه ل بژریت که نه توانیت
 نووسینان پی بوتریته وه . به لام له الی
 ۱۸۹۴ دا دهر دون زانی فهره نسایی نه لفرید
 باینیت Alfred Binet مه سه له ی پیوانی
 توانای فیربوونی نزدیکتر خسته وه . له مانه وه
 له چه مکی کرداری تره وه چه مکی راده ی
 زیره کی Intelligence Quotient هاته
 ناوه وه . به کاره یانی نه مه له لایه که وه بووه
 هوی چاره کردنی زور دژواری که سی و
 په رووه رده بی ، له لایه کی تریشه وه
 به جو رینگ زهر که ش کراهه له ئیمپر یالیزی
 عه قلیدا به کارده هینرت .

راده ی زیره کی به IQ ناسراوه و تا
 راده یه گک لای هه موو قوتانی به کی نوی
 پروونه - بریتی به له ریژه ی تمه تی نه قلی
 Mental Age بو تمه تی زه مانی

$$IQ = \frac{MA}{CA} \times 100$$

له پیناسه که دهر ده کوه ی که تیگه رایی
 تمه تی نه قلی منال یه کسانه تمه تی زه مانی
 به که ی که ره ت IQ له سه دا . نه گه ر
 منالیکی دوا زده سالان تمه تی نه قلی ده
 بیته نه وا راده ی زیره کی به که نه کاته
 $\frac{11}{17} \times 100 = 83$.

نه گه ر منالیکی سه روو ناسایی دوا زده
 سالان تمه تی نه قلی چواره بیته نه وا
 راده ی زیره کی به که ی نه کاته ۱۱۷ .
 ده روون زانان وای به باش ده زانن
 منال ماوه ماوه چند سال جارینگ
 تاقیکردنه وه . بو نمونه له تمه تی
 ۵ ، ۷ ، ۹ ، ۱۱ ، ۱۳ ، دا . لسه م
 ریگه یه و ، ناستیکی پشت پی به ستراوی

توانی نه قلی نه توانی دیار بکری . به لام
 پیویسته نه وه بزانیته که IQ ته نیا به کیگه
 له وه هواره گرنگانهی له م مه سه له به دا
 به شداری ده کن . له منالی گه ورده دا
 چویتی پالنه رو Motivation عاتیفه
 Emotion هه رووه گک چویتی لیکدانه وه ی
 نیدراکی Percetual Inerpretation زور
 گرنکن .

نه وه هوارانه ی کار له زیره کی ده کن :
 مروف میشک و زیره کی به که ی
 به یه که وه به ستراون ، به لام په یوه ندی
 نیوانیان وه که سانی ناسایی لایان وایه یا
 زانایان به هیوان ، نه وه ندی ساکار نیه .
 نه زانین که زیره کی نه به ستراوه به قه باره و
 کیشی میشکه وه ، هه رووه هاش هه یچ
 سیفه تیکی فسیولوجی په یوه ندی دار به
 زیره کی به وه ش تا ئیستا نه دوزراوه ته وه .
 هه رچو نیک بیته به لگه ی نه وه هه به که
 کیمیای میشک نه بی له گه شه ی زیره کی .
 گرننگ بیته بی . شاره زایی روئیکی گرنگی
 له زیره کی دا هه به . بو نمونه نه زانین که
 نیک چوونی به شیکی زور له پلی پیشه وه ی
 میشک Frontal Lobe of Brain له
 ساوادا نه بیته هوی وون بوونی هه همیشه بی
 زیره کی . به لام هه مان برین له زبانی له وه و
 دوا دا نه شی کار له زیره کی نه کات .

زنگاک : Heradity

له سالی ۱۸۶۹ دا گالتون Galton
 په یوه ندی به کی راسته وانه ی له نیوان خزمانی
 خوینی و
 Relatives - Iood و دهر که وتوونی
 Eminence دا هه ست پی کرد . به لام
 به رامبه ر نه م دوزینه وه یه دوو ره خند هاتنه
 پیشه وه : یه که میان هواره
 ده ورو به ری به کان Invitonmental
 Factors ده ستیان به سه ردا نه گیرابوو ،
 دووه میش نه وه یه ناخو دهر که وتوونی له

هموو پرویه که وه په یوه نندی به زیره کی یوه هیه چونکه بیگومان همدو وکیان یه ک شت نین. له سالی ۱۸۷۷ دا دوگل (Dudgale) (۷۵۰) نندامی خیزانی (جه کل) ی بو ماده ی حموت نه وه دراسه کرد و بوی دهر که وت ناتواوی له م خیزانه تیکه لاوه دا شتیکی باوه. نه وه ی به تهاووی زانراوه حالی خیزانی (کالیکاگ) ه که له سالی ۱۹۲۱ دا لی کولرایه وه و بریتی بوو له دوو هیلی نه وه کانی سهر بازیک Two Lines of Descendants. له سهر تاوه کالیکاگ کچیکی عقل سووی هینا وه نه وه کانیا ن زور حالی تی ناتواوی نه قلی یان تیدا بوو. پاشان ژنیکی ناسابی هینا، له نه وه کانی دا ناتواوی له و چند نه وه به دا که لی تی کولرایه وه، به دی نه کرا.

له لیکولینه وه ی نالوزتری دوانه ی هاویه گک Identical Twins دا به لگه ی زیاتری کاریگه ری زگگاک له زیره کی دا په ی دابوو. بو نمونه لیکولینه وه ی نندامانی همدان خیزان لیگک نریکی راده ی زیره کی نیشان داوه. به راده ی ۲۹٪ بو یه کم ناموزاو ۹۱٪ بو دوانه ی هاویه ک. له لیکولینه وه ی نه و دوانه هاوتایه دا که دوور له یه ک به خپو کراون دهر که وتوه که لیگک چوونی زیره کی نه و دوانه هاوتایه ی به جیا به خپو کراون که متره له وه ی به یه که وه بژین. لیگک چوونی باوان-مندال له باوانی خوینی دا

lood Parents زیاتره وه ک له باوانی به خپو که ر Foster Parents، ښتر مناله که لای باوانی خوینی به خپو کرایت یان نا - پیاو له هموو نه مانه وه نه توانی دهر ده نجامی نه وه بکات که زگگاک هیژیک نه دات به مندال که لوانه یه یا له وانه نیه دهوروبه ر گه شه ی پی بکات.

دهوروبه ر :

نه گه ر درانه ی هاوتا به جیا به خپو بکرین، IQ یان نه شی به راده ی ۲۰ خال جیاواز بیت. نه مه دهری ده خات که ههر چه نده به هو زگگاکه وه دوو که س نه شی وه ک یه ک ده ست پی بکه ن له وانه یه به هو ی دهوروبه ری جیاوازه وه جیاواز دهر چن. له نمونه یه کی کاریگه ری ی دهوروبه ردا منالیک که نه وپه ری دواکه وتوو بوو Retarded و له دهوروبه ریکی هه ژارو خراب دا ماپوه راده ی زیره کی ی زیاتر که م بیوه. له لایه کی تره وه نمونه زوره که راهینانی تاییه تی که دهوروبه ریکی باش دهره خسیتی راده ی زیره کیش ورده ورده زیاد ده کات. هندی منال له پروگرامی Head Start دا که زیره کی یان به راهینانی تاییه تی گه شه ی کردیو کاتی گه ر ښرانه وه بو زرونی نه وسایان دواکه وتن. به لام نمونه یه کی سهرنج راکیش نه و مناله هه تبه یه که به نازیره گک دانرابوو که چی که گه وره بوو زور توانای زیره کانه ی لی وه شایه وه. میژووی نه م مناله به در ښانی چنده ها سال تی ښینی کرا. نه نجامی تاقیکردنه وه کانی منالی نیشانه ی دواکه وتوی یه کی کم بوون. به لام له هه لومهرجی گونجاودا. نه و خرابوویه دهوروبه ریکی چانه وه و تا راده یه ک گوی ی درابوویه. نه مرو که گه وره بووه خاوه نی پلده یه کی پشکه وتوه.

هوکاره کانی تری گه شه ی نه قلی

هاندان Motivation نه شی په یوه نندی به زیاد بوونی راده ی زیره کی یه وه هه بیت له و که سانه دا که زیاتر نارزه ووی منافه سه و په لامارو سهر به خوینی یان هیه. کاری سمخت و نارزه ووی به هیژ بوو زال بوون

به سهر پرسپاری (ښواری) زیره کانه دا Intellectual Problems، له گه ل به رده وان بوون له کانی رووبه روو بوونه وه ی ندرکی قورس دا، راده ی زیره کی زیاده کن. ته مه لی (نه توانین به کارهینانی توانای نه قلی) وا دیاره په یوه نندی به کمی راده ی زیره کی یه وه هیه. نه و باوگک و دایکه ی هه لومهرجیکی گونجاود بوو شاره زبانی تازه دهر خسین، نه وانه خه لانی به ره م هیسانی زیره کانه نه کن و گرنگی پی نه دهن، هانی منال دهنه خویان دژداری یه کانی خویان حهل به کن، وه نه وانه ی شینوازیگک بوو به ره م هیسانی زیره کانه بو مناله کانیا ن داده تین. ښی به ناشکرایی پله به پله زیاد بوونی راده ی زیره کی مناله که یان بیین. پیچه وانه ی ته مه ش راسته، بو منالیک له هه لومهرجیکی پیچه وانه ی توانا زیره کی یه کانی دا به خپو بکریت. گهرچی دهورون زانان به لگه ی راسته و خویان نیه بوو دهر خستی نه وه ی که مروف نه توانمی به نقه ست راده ی زیره کی خو ی به رزبکاته وه، هندی قوتانی کولنج نه توانن سال به سال راده ی زیره کی یان چاک بکه ن.

The Mentally نه قلی Retarded

زور زاراهه دانراوه بو وه سف کردنی نه و که سانه ی IQ یان له خوار حه فتاوه یه. دابه ش کردنی تازه بریتی یه له دواکه وتی نه قلی زور کم Mild. کم Moderate. زور Severe وه ښجگار زور یان ته و او یان قول Profound. نه ومان له بریتی که نه و شتانه ی تاقیکردنه وه ی زیره کی ده یان پیوی نیشانه یه کی هه میشه ی دابه ش کردنه که

نین . هر چوئی ئی باش وایه دوا که وتئی
 ئەقلی Mental Retardation به رادهی
 تمەنی ئەقلی دەر بیرین . دوا که وتئی زۆر
 کم له نیوان ۸-۱۲ ساا تمەنی ئەقلیدایه .
 دوا که وتئی کم ۶-۸ . زۆر دوا که وتوو
 تمەنی ئەقلی ۳-۶ ساپه وه تهواو
 دوا که وتوو تمەنی ئەقلی ۳ ساله وه به
 درێژای ژانی هەر وا دەمیته وه . زۆر
 دوا که وتوو به گهوره بییش وهك منال
 ده جوولیتنه وه به دهگهمن توانای قسه کردن و
 به دهست هینانی مه هارەتی سادهی ههیه .
 ئەوانه ی زۆر کم دوا که وتوو رهنگه
 بتوانن چوار تا شەش سالی قوتابخانه تهواو
 بکهن ، بتوانن بخوینن و بخویننه وه وه به
 راهینانی گونجاو له ده وره بهرکی باش دا
 رهنگه بتوانن خویان بژین . له بهر ئەوهی
 تاقیکردنه وه کافی زیره کی زیاتر بایهخ ئەدهن
 به هوکاری قسه بی Berbal Factors پیاو
 ئەتوانی بزانی بوچی هندی دوا که وتوو
 دوا که وتوو تر دهرده کەون وهك له
 راستی یان .
 تاقیکردنه وه بهك که زۆر به کار
 ده هیترئ و بایهخ به زیره کی کومه لایهتی و
 پیشه بی ده دات تاقیکردنه وه ی (Social
 Maturation Scale) که خراوه ته زۆر
 بابه ته وه و پیشانی ده دات که تمەنی
 کومه لایهتی دوا که وتو به کی عەقلی به گشتی
 زیانزه له نەمەنی عەقلی بۆ زور کم و کم
 دووا که وتو تمەنی کومه لایهتی له نیوان ۱۰
 - ۱۶ بال دایه ته نەلی کومه لایهتی و
 دوا که وتوو ۴-۹ سالو هی تهواو
 دوا که وتوو له خوار چواره وه به .
 دوا که وتن دوو هوی ههیه . ئەشی
 به هوی ناتهواوی زگماکی یه وه بیته .
 یاله وانیه له بریتی کاتی له دایک بوون
 گه شه نه کردنی میشلک به هوی زه هراوی
 بوونی دایکه وه یه له کاتی سلک پریدا .

خراب کارکردنی کویره گلانده کان
 Endorine Glands ئەگونجی ناتهواوی له
 دوا بیته به هه مان شیوه ی شاریتی
 کروموسۆمه کان .
 وا دانراوه که له ولاته یه کگرتوو ه کان دا
 تزیکه ی شەش ملیون منالی دوا که وتوو
 ههیه . زۆر به یان له خیزی رۆشنیرن و ژانی
 کومه لایهتی و ئابووریان به رزه . که میان زۆر
 یا تهواوو و نه تواتریت زۆر کم
 یارمەتی یان بدریت . راهینانی تایهتی
 یارمەتی زۆر کم و کم دوا که وتوو
 ده دات . کاتی بایهخ ده دریت به و شتانه ی
 که سیلک ئەشی فیربکریت بیکات ، نهک
 به و شتانه ی ناتوانی بیکات ، زۆر به ی ئەم
 که سانه ئەتوانرین راهینرین به شیوه یه کی
 به که لک و به ره هم هینەر بژین .

به هره و ران The Mentally Gifted

له و پەری IQ دا زۆر زیره ک
 (۱۲۰-۱۴۰) وه به هره وه یا بلیمەت
 (زیاتر له ۱۴۰) هەن . بلیمەتان زۆر چاک
 لی یان کۆلراوه ته وه هەندیکیان به درێژانی
 زبانیان له یاد نه کراون . له منالیدا بلیمەت
 له قوتابخانه سه رکه وتوو ، بواری
 ئاره زووی زۆر فراوانه ، خوئی به زۆر
 شتوه خه ربک ده کات ، ژماره یه کی زیاتر
 یاری ده کات و کتیب زیاتر ده خوینیتنه وه .
 چه ز ده کهن له گەل هاورێکانیان دا ئاسانی
 (شعی) بژین وه له وه رزش دا باشن .
 به هره وه ران له رووی عاتیفه وه له
 خه لکی زیاتر گونجاون . به مانایه کی تر
 به هره وه ران . بیجگه له یه که یه که یان .
 چه ز به سه رکه وتوو بی هه موو لایهتی
 ده کهن .

هەر چوئی ئی هەندیکیان زوو بیزار دەبن و
 نه نانهت رهنگه له قوتابخانه ش بکەون .
 لیکولیتنه وه کانی تیرمان Terman ئەو

رایه یان سه رپوه ته وه که ده لی به هره وه ر
 مروفتیکی ته نیای خراب گونجاوه و بو ژانی
 کومه لایهتی نانی . تا راده یه کی زۆر ،
 که سانی زۆر زیره ک و به هره وه ر خوگونجین و
 سه رکه وتووون .

له بهر ئەوه ی زۆر وریان به هره وه ران
 تووشی دژواری ده بن . هندی جار زیره ک
 بوون به باشتر ده زانن له وه ی بچن
 هاور یهتی بکهن ، له بهر ئەوه ی له منالانی
 هاوته مەنیان بیزار ده بن ، منالی زیره ک
 به دوا ی هاور یهتی منال له خوئی
 گه وره تر دا ده گه ری . هندی جار له بهر
 زۆر پرس کردن به چه نه باز ناو ده بریت .
 له بهر ئەوه ی به زۆری له قوتابخانه یه ک دا
 فیرده کری له گەل ئاره زووو زیره کی د
 ناگونجی . منالی زیره ک ئەشی دژواری خو
 گونجامندی هەبی . له وانیه به (به فیز) ناو
 بریت و به جیاوازی و خراپی هه لسوکه وتی
 له گەل بکریت . جاری واهیه به
 شاره زانی یه کی که مده روو به رووی
 دژداری ده بیته وه جاری واش ههیه وهك
 ری ی لی گیرانی ده جوولیتنه وه .

ماموستایانی به دیقهت تبیینی ئەوه یان
 کردوو که منالی بلیمەت پیوسته به
 چاوینکی تایهتی یه وه سه یری بکری و
 ئەرکی وای بدریتی که له گەل توانا کانی دا
 ریک بیته که به زۆری چالاکی زیاتری
 منال ده گریتنه وه . بلیمەت که گه وره ده بی
 رهنگه دژواری خوگونجامندی که متریته
 چونکه هەلی له هه لپاردنی کارو ژبان دا
 زیاتر ده بیته .

Psychology

by

on Haller Gilmer

New York 1970